

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуридиневич
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

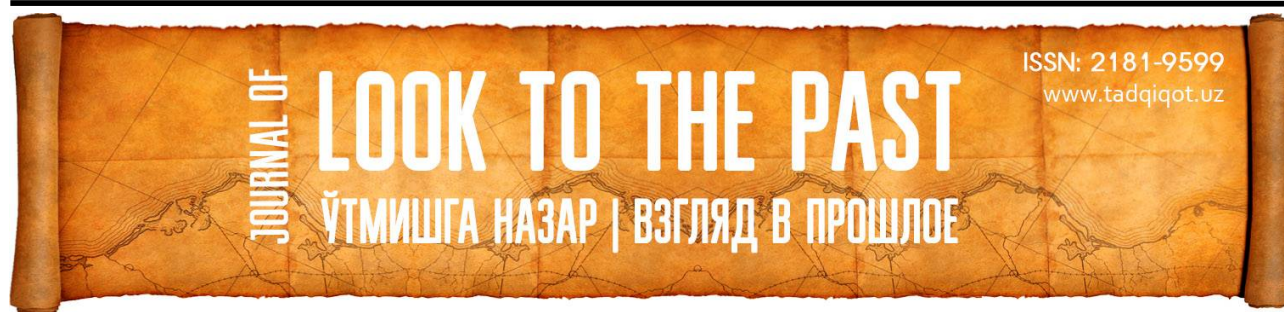
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шохистахон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumominovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ Тўғрисида.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUGʻORISH TIZIMIGA OID MAʼLUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOGʻLOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев Қўқон хонлигининг ўзбек хонликлари билан ўзаро сиёсий алоқалари ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Аҳмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir oʻgʻli Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKLIGI MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Azad Xasanovich Vaisov,
Xorazm viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi,
"Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi" kafedra muduri, PhD.
E-mail: vaisovazad@gmail.com

MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOYIY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG'LOMLASHTIRISH MASALALARI

For citation: Azad K.Vaisov. IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENCE, ISSUES OF IMPROVING THE SOCIO-ECOLOGICAL SITUATION IN KHOREZM. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425761>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Orolbo'yi hududlarida, jumladan, Xorazmda mustaqillik yillarida tobora kengayib borayotgan ijtimoiy va ekologik muammolarning O'zbekistonda davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi va uning dolzarb masalalari ochib berilgan. Mustaqillik yillarida O'zbekiston hukumati olib borgan odilona siyosat bevosita Xorazm viloyati aholisining turmush sharoiti yaxshilanib borayotgani, jumladan, aholini ijtimoiy himoyalash, ish bilan bandligini ta'minlash, tibbiyot sohasini rivojlantirish, ayniqsa, qishloq joylarda ijtimoiy infratuzilmani shakllantirish borasidagi shuningdek, hududdagi ekologik muvozanatni tiklash yo'lida xalqaro hamjamiyat bilan olib borilgan hamkorlikdagi chora-tadbirlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Orolbo'yi hududi, Xorazm viloyati, mustaqillik yillari, ijtimoiy-ekologik muammolar, toza ichimlik suvi, ekologik muvozanat, xalqaro hamjamiyat.

Азад Хасанович Вайсов,
Хорезмский областной
национальный центр по обучению
педагогов новым методикам
заведующий кафедры "Методологии
социально-экономических наук" PhD.
E-mail: vaisovazad@gmail.com

В ПЕРВЫЕ ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ ВОПРОСЫ УЛУЧШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО- ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В ХОРЕЗМЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о подъеме социальных и экологических проблем, получивших все большее распространение в регионах Приаралья, в том числе в Хорезме в годы независимости на уровень государственной политики в Узбекистане. Справедливая

политика, проводимая правительством Узбекистана в годы независимости, напрямую улучшила условия жизни жителей Хорезмской области, в том числе социальную защиту населения, занятость, развитие медицинской сферы, особенно в формировании социальной инфраструктуры в Хорезмской области, сельских территорий, а также освещены меры сотрудничества с международным сообществом восстановления экологического баланса в регионе.

Ключевые слова: Регион Приаралья, Хорезмская область, годы независимости, социально-экологические проблемы, чистая питьевая вода, экологический баланс, международное сообщество.

Azad K.Vaisov,
Khorezm region national center
for training pedagogues in new methodologies
Head of the Department of “Methodology of Socio-
Economic Sciences” PhD.
E-mail: vaisovazad@gmail.com

IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENCE, ISSUES OF IMPROVING THE SOCIO-ECOLOGICAL SITUATION IN KHOREZM

ABSTRACT

This article deals with the rise of social and environmental problems that have become increasingly widespread in the Aral Sea regions, including in Khorezm during the years of independence, to the level of state policy in Uzbekistan. The fair policy pursued by the government of Uzbekistan during the years of independence directly improved the living conditions of residents of the Khorezm region, including social protection of the population, employment, development of the medical sector, especially in the formation of social infrastructure in the Khorezm region, rural areas, and measures of cooperation with international community restoration of ecological balance in the region.

Index Terms: Aral Sea region, Khorezm region, years of independence, socio-ecological problems, clean drinking water, ecological balance, international community.

1. Dolzarbligi:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta’biri bilan aytganda: “...ijtimoiy siyosat mamlakatimizda davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan, hozir ham shunday va kelgusida ham shunday bo‘lib qoladi”. Chunki, ijtimoiy sohani rivojlantirish orqali inson manfaatlari ro‘yobga chiqariladi. Shu bois, davlat inson hayoti uchun qulay yashash sharoitlarini yaratish va yaxshilab borish maqsadida ijtimoiy sohani rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirib keldi.

2. Metodlar:

Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, ilmiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan bo‘lib, unda mustaqillikning ilk yillarda Xorazmda ijtimoiy-ekologik vaziyatni sog‘lomlashtirish masalalari tahlil qilingan. Bu borada asosiy manbalar sirasiga mavzuga doir C. Kamolov, Ya. Abdullayeva, J.Sultonov, R.Egamberdiyev, Z.Hasanova, M. Hamroyev, B.Bekimbetov, R.Eshchanov kabi tadqiqotchilarning asarlaridan keng foydalanildi.

3. Tadqiqot natijalari:

Xorazm viloyati hududlarida ijtimoiy sohani rivojlantirish orqali aholi salomatligi hamda turmush darajasini yanada yaxshilash maqsadida qabul qilingan [OKOZ:

1.06.00.00.00 Ijtimoiy ta’minot va ijtimoiy sug‘urta to‘g‘risidagi qonunchilik. Ijtimoiy himoya / 06.02.00.00 Ijtimoiy ta’minot va ijtimoiy sug‘urtani boshqarish]

[TSZ:

1.Ijtimoiy-madaniy masalalar / Ijtimoiy sug‘urta, ijtimoiy ta’minot va ijtimoiy himoya]

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2022-2026-yillarda Xorazm viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga binoan o'tgan yili viloyatda ekologik va ijtimoiy vaziyat yaxshilanib, yashil hududlar ko'paydi, shahar va tumanlar markazlarida jami 102,1 gektar yashil jamoat parklari va yashil maydonlar barpo qilindi. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki ishtirokidagi "Xorazm viloyati kanalizatsiya tizimlarini rekonstruksiya qilish va qurish" loyihasi bo'yicha qurilish ishlari boshlandi va hakazo. Bugungi kunda viloyatda ijtimoiy-ekologik vaziyatni sog'lomlashtirish borasida amalga oshirayotgan maqsadli ishlar mamlakatimiz bo'ylab o'z samarasini namoyish etayotgan islohotlarda kundalik hayotimizdagi dolzarb masalalardan biri ekanligi muhim ahamiyat kasb etadi. Agar yaqin tariximizga nazar tashlab, mustaqillikning ilk yillarida Xorazm viloyati misolida ijtimoiy va ekologik masalalarni tadqiq qilib o'rganish orqali uning ilmiy ahamiyati yanada oshadi.

Orolbo'yida kelib chiqishi va asoratlari jihatidan global muammo oqibatida Xorazm viloyati aholisi ham og'ir ekologik falokatga duch keldi. Suv resurslarining, jumladan, ichimlik suvining tanqisligi va uning sifati pasayishi, yerlarning yaroqsiz holga kelishi, bioxilma-xillikning keskin kamayib ketishi, atmosfera ifloslanishi–bular Orol dengizining halokati natijasida vujudga kelgan salbiy oqibatlardir[1;73-74-6].

Mustaqil O'zbekiston hukumati siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy muammolarni yechish bilan birga, Orol muammosi bo'yicha qator ijobiy ishlarni amalga oshirdi. Bu ishda O'zbekiston rahbariyati birinchi navbatda Markaziy Osiyo mamlakatlarining kuchini birlashtirish masalasini ko'tarib chiqdi. 1991-yil oktabr oyida Markaziy Osiyo davlatlari suv xo'jaligi qo'mitasi boshliqlari Toshkent shahriga yig'ilib, suv resurslaridan foydalanish va uni asrash masalasini muhokama qildilar. Mutaxassis olimlarning sa'y-harakatlari natijasida 1992-yil 18-fevralda Olmaota shahrida besh davlatning suv xo'jaligi vazirlari yig'ilib, kengash tuzdilar. Shu yili avgustda Nukus shahrida Orol masalalariga bag'ishlangan xalqaro ilmiy konferensiya bo'ldi.

Orol fojiasi tufayli og'ir ijtimoiy-ekologik muammolar girdobida qolgan Xorazm viloyati aholisini ijtimoiy muhofaza qilish masalasi davlat siyosati darajasidagi vazifalardan biriga aylandi. 1992-yil 2-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Qoraqalpog'istondagi tabiiy ofatlarning oqibatlariga barham berish va ijtimoiy-ekologik muammolarni yechish chora-tadbirlari haqida"gi 405-sonli Qarori qabul qilindi[2;3-6]. Keyingi yillarda ham bu masalaga doir ko'pgina tadbirlar amalga oshirildi. 1992-yil avgustda Nukusda "Orol va Orolbo'yi muammolari" ilmiy anjumani, 1992-yil kuzda Yaponiya poytaxti Tokioda Orol va Orolbo'yi muammolariga bag'ishlangan Xalqaro simpozium o'tkazilgan. Ularda turli mamlakatlardan 130 nafardan ortiq olim va mutaxassislar ishtirok etib, muammoli masalalarni o'rta tashladilar[3;162-6].

Keyingi yillarda Orolbo'yi aholisining ijtimoiy muhofazasi masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, qator amaliy ishlar bajarildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatida aholini ijtimoiy muhofaza qilishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar hamda suv taqchilligi oqibatlarini yengillashtirish to'g'risida"gi Qarorida O'zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi Kengashining respublikadagi eng yaxshi sanatoriy va sanatoriy-profilaktoriylarda Qoraqalpog'iston Respublikasidan 3 ming, Xorazm viloyatidan 1,5 ming nafar ayolni profilaktik davolash borasidagi taklifi ma'qullandi. Mazkur qarorga binoan Toshkent shahri va viloyati, shuningdek, Andijon, Namangan, Farg'ona, Buxoro, Samarqand, Qashqadaryo viloyatlarining eng yaxshi sihatgohlarida Xorazm viloyatidan 4500 nafar ayollar dam olib, davolandilar[4]. Alohida ta'kidlash joizki, viloyatdan kelgan ayollar asosiy kasalliklari bo'yicha davolanish bilan birga, to'liq umumiy ko'rikdan ham o'tdilar. Bular aholi salomatligini tiklashda katta ahamiyatga ega bo'ldi.

Orolbo'yi hududida ko'lami tobora kengayib borgan ekologik tanazzulning aholi salomatligiga ta'siri natijasida turli kasalliklar, jumladan, ayollar o'rtasida tarqalgan kamqonlik, saraton kasali(rak), oshqozon va 12 barmoqli ichak yaralarining paydo bo'lishi kuzatildi. 1992-yilda Bog'ot va Gurlan tumani aholisi salomatligini tekshirish natijalari aholi o'rtasida qon sistemasi organlari va qonning buzilishi kasalliklari nisbatan ko'payganini, ayollar o'rtasida kamqonlilik

kasalligi Bog'ot tumanida har ming kishidan 93, Gurlan tumanida 75 kishida uchraganini ko'rsatdi. Viloyat bo'yicha esa, har 1000 kishiga 121 kishi to'g'ri keldi[5;100-6].

Xorazm viloyatida ekologik vaziyatning murakkablashuvi aholi salomatligiga yomon ta'sir ko'rsatdi. Sanoat ishlab chiqarishi ta'sirida atrof-muhitning o'zgarishi viloyatdagi yirik sanoat korxonalari joylashgan katta shaharlarda ahvol birmuncha jiddiy tus olgan. Paxta tozalash zavodlari atrofida 400-500, 1000 m masofadagi hududda atmosfera havosi chang va mayda tolalar bilan ifloslanganligi ham aholi salomatligiga, tabiiy ekologik muhitga ta'sir qildi[6;95-6].

1994-1996-yilda Orol dengizi havzasi dasturining birinchi fazasi doirasida "Orol dengizi – O'zbekiston: toza suv, sanitariya va salomatlik" loyihasi amalga oshirilib, jami 117 mln. AQSh dollari hajmida ish bajarildi. Bu mablag'ning 75 mln. dollari Jahon banki tomonidan, qariyb 20 mln. dollari Kuvayt arab iqtisodiy taraqqiyot fondi, 9,4 mln. dollari Kreditancalt fur wiederaudu banki (Germaniya) va 12,75 mln. dollari O'zbekiston hukumati tomonidan ajratildi. Loyiha doirasida Qoraqalpog'istonda suv quvurlari qurilishi hamda Xorazm viloyatida qishloqlarni iqtisodiy rivojlantirish kabi ishlar amalga oshirildi[7].

Mintaqadagi ekologik sharoit va aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlashning qoniqarli ahvolda emasligi hisobga olinib, suv tarmoqlari qurilishi ancha jadallashtirilgan bo'lsada, toza ichimlik suvi bilan ta'minlash darajasi yildan-yilga pasayib bordi. Masalan, ushbu ko'rsatkich 1995-yilda 75,8 foizni, 2000-yilda 86,7 foizni tashkil etgan[8;14-6].

Yerni avaylab-asrash, undan samarali foydalanish xorazmliklar uchun tabiiy ehtiyoj, kundalik zaruratga aylangan. Ma'lumki, viloyat hududida 90-yillar oxirlarida kuchli suv tanqisligi-qurg'oqchilik sodir bo'ldi. Bunday sharoitda Respublika Vazirlar Mahkamasining "Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatida aholini ijtimoiy muhofaza qilishga doir qo'shimcha choratadbirlar hamda suv taqchilligi oqibatlarini yengillashtirish to'g'risida" gi qarori muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Qaror asosida viloyat xo'jaliklariga katta miqdorda moddiy yordam ko'rsatildi, qo'shimcha o'g'it texnika ajratildi, xorazmlik ko'pgina onalar va bolalar mamlakat markaziy oromgohlarida, sihatgohlarida bepul davolandilar.

Orolbo'yi hududi atrof-muhitini sog'lomlashtirish va uni muhofaza qilish jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri global iqlim o'zgarishidan himoyalaniish tamoyili bo'lib, bu borada Xorazm viloyatida mahalliy va xorijlik mutaxassis-olimlar tomonidan maxsus YUNESKO loyihasi ustida ish olib borildi. 2001-yildan boshlab, Urganch Davlat universitetida Germaniyaning Bonn universiteti bilan hamkorlikda "Xorazm viloyatida yer va suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy va ekologik qayta tuzish" mavzuida xalqaro ilmiy loyiha bo'yicha tadqiqotlar olib borildi. Ushbu loyiha viloyatda ekologik ahvol va atrof-muhit ifloslanishining oldini olish, aholi salomatligi va iqtisodiy ahvolini yaxshilash, demografik jarayonlarni o'rganish muammolariga bag'ishlangan edi. Sihtgohlarda davolanishga muhtoj bo'lgan 2303 nafar qariyadan 246 nafari Oltiariq, 454 nafari Tovoqsoy sihtgohida, 10 nafari Nuroniyar oromgohida, 1124 nafar qariya esa mahalliy sihtgohlarda bepul davolandi. Viloyat bo'yicha 2001-yilda 12887 nafar qariya imtiyozli ravishda 46 mln. 406,4 ming so'mlik dori-darmon bilan ta'minlandi[9;24-6].

Mustaqillikning dastlabki yillarida ekologik muammo umumjahon darajasidagi muammoga aylanganligi xalqaro tashkilotlar orqali butun dunyoga ma'lum qilindi. Turli tashkilotlar bilan hamkorlikda shartnomalar tuzilib, birgalikda dasturlar ishlab chiqildi. Insoniyat salomatligiga rahna soladigan ekologik muammo O'zbekistonda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Viloyat aholisining toza ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash maqsadida 2002-yilda 4 mln.926 ming AQSh dollari miqdorida chet el bank kreditlari o'zlashtirildi[10].

O'zbekiston tashabbusi bilan 2008-yili Toshkentda Orol bo'yicha xalqaro konferensiya o'tkazilib, ushbu muammo xalqaro darajada ko'rib chiqildi. Anjumanda 90 dan ortiq xalqaro tashkilotlar ishtirok etdilar. O'tkazilgan forum yakunlari bo'yicha qariyb 1,5 mlrd dollarga teng loyiha ma'qullanib, qabul qilindi[11].

2010-yil 21-sentabrda AQShning Nyu-York shahrida BMT Bosh Assambleyasining Mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan oliy darajadagi yalpi majlisida ham Orol dengizining qurishi davom etayotgani va uning atrofida gumanitar falokat sodir bo'layotgani ta'kidlandi[12]. Ekologik xavf doimiy tus olib, o'zining salbiy ta'siri ko'rsatayotgan hozirgi kunda

“... Orol dengizini tom ma’noda qutqarib qolishning amalda deyarli iloji yo’qligini yaxshi anglaymiz. Ammo bu yerda yashayotgan aholiga sog’lom turmush kechirishi uchun zarur shart-sharoit yaratish maqsadida har tomonlama puxta o’ylangan chora-tadbirlar Dasturini amalga oshirishimiz shart”[13]ligi ta’kidlanib, shu maqsadda, 2011-yil 13-may kuni Toshkentda “VI Umumjahon suv forumi sari–suv xavfsizligi yo’nalishida hamkorlikdagi sa’y-harakatlar” mavzuida xalqaro konferensiya bo’lib o’tdi. Unda 32 mamlakatdan 400 dan ziyod ekspertlar, olimlar, o’ttizga yaqin nufuzli xalqaro tashkilotlar va moliya institutlari vakillari ishtirok etib, Markaziy Osiyodagi suv taqchilligi muammolarini hal etish, aholini suv bilan ta’minlash va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga bog’liq muhim masalalarni muhokama qildilar[14].

Viloyatning chekka Qo’shko’pir, Gurlan, Hazorasp, Shovot va Yangiariq tumanlarida toza ichimlik suvi bilan ta’minlanish boshqa ma’muriy hududlaridan ancha past. Ayniqsa ushbu ko’rsatkich Qo’shko’pir tumanida ayanchli ahvolda. Tuman aholisining bor-yo’g’i 37,2 foiz yoki 1/3 qismidan sal oshiqrog’i toza ichimlik suvini iste’mol qilishadi. Viloyat aholisining 30 foizga yaqini hozirda tozalanmagan yer osti suvlarini iste’mol qilmoqda[15;14-15-6].

“O’zbekiston Respublikasida tadqiqotlar va innovatsiyalarni tahlil qilish va rejalashtirish” nomli to’plamda toza suv: ichimlik suvidan foydalanish O’zbekiston uchun eng katta muammolardan biri bo’lib qolayotgani, hududiy tafovutlar, aholining atigi 51,2 foizi xavfsiz boshqariladigan suv manbalaridan foydalanayotgani hamda Orol mintaqasini ayniqsa, Xorazm viloyatini ichimlik suvi bilan ta’minlash va yashash sharoitini yaxshilashga oid ilmiy tahlillar keltirilgan[16;24-6].

Orol dengizi suvini barqarorlashtirish sari olib borilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirishda O’zbekiston, Turkmaniston, Qozog’iston o’rtasida bo’layotgan masalaga oid uchrashuvlar chog’ida vujudga kelgan turli qarashlarning bo’lishi tabiiy bo’lib, qo’shni respublikalar bilan o’zaro kelishuvga erishish, ushbu dolzarb masalani hal etish muhimdir.

4. Xulosalar:

Mustaqillik yillarida O’zbekiston hukumati olib borgan odilona siyosat bevosita Xorazm viloyati aholisining turmush sharoitini yaxshilashga qaratildiki, natijada ularning kelajakka bo’lgan ishonchi yanada ortib bordi. Zero, respublika hukumatining hududdagi ekologik muvozanatni tiklash yo’lida xalqaro hamjamiyat bilan olib borgan hamkorlikdagi chora-tadbirlari diqqatga sazovor bo’ldi. Aholining ijtimoiy hayoti va bu sohada amalga oshirilgan ishlardan xulosa shuki, butun mamlakatda bo’lgani kabi Xorazm viloyatida ham ijtimoiy soha, jumladan, aholini ijtimoiy himoyalash, ish bilan bandligini ta’minlash, tibbiyot sohasini rivojlantirish, ayniqsa, qishloq joylarda ijtimoiy infratuzilmani shakllantirishga jiddiy kirishildi.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Ўзбекистон. Инсон тараққиёти. 1999. –Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – Б.73-74. (Uzbekistan. Human development. 1999. - Tashkent: Uzbekistan, 2000. - P.73-74.)
2. Камолов С. Орол муммоси ечимларининг бориши ҳақида// Вестник ККО АН РУз. – №1.– 2000. – Б.3. (2. Kamolov S. About the progress of the island wax solutions// Vestnik KKO AN RUz. – No. 1. – 2000. – P.3.)
3. Абдуллаева Я. Қорақалпоғистон хотин-қизлари: кеча ва бугун. XIX асрнинг охири ва XX аср. – Тошкент: IJOD DUNYOSI, 2004. – Б.162. (Abdullaeva Ya. Women of Karakalpakstan: yesterday and today. The end of the 19th century and the 20th century. - Tashkent: CREATIVE WORLD, 2004. - P.162.)
4. Султонов Ж. Саодат соҳибалари // Ишонч. 2002. 30 январь. (Sultanov J. Owners of happiness // Trust. 2002. January 30.)
5. Эгамбердиев Р. Инсон экологияси ва Амударёнинг қуйи оқимидаги аҳолининг саломатлиги.– Урганч, 1995. – Б.100. (Egamberdiev R. Human ecology and health of the population in the lower reaches of the Amudarya. - Urganch, 1995. – P.100.)
6. Ҳасанова З., Хамроев М. Хоразм вилояти саноат корхоналарининг экологик вазиятга ва аҳоли саломатлигига таъсирини баҳолаш//Ўзбекистон География жамияти ахбороти.– Тошкент, 2008. 31-жилд.–Б.95. (Hasanova Z., Khamroev M. Evaluation of the influence of

- industrial enterprises of the Khorezm region on the environmental situation and public health//Uzbekiston Geographical Society information.-Tashkent, 2008. Volume 31. -P.95.)
7. Бекимбетов Б. История общественно-политического движения за спасение Аральского моря (1960-1990-е гг.).автореф. канд. ист. наук. – Нукус, 2006. (Bekimbetov B. Istoriya obshchestvenno-politicheskogo dvizheniya za spasenie Aralskogo morya (1960-1990-e gg.). authorref. sugar ist. science - Nukus, 2006.)
 8. Хамроев М. Хоразм вилояти ижтимоий экологияси ва аҳоли саломатлигининг географик хусусиятлари. Геогр. фан. номзод. дисс.... автореф... – Ташкент, 2009.– Б.14. (Khamroev M. Social ecology of Khorezm region and geographical features of public health. Geogr. science. candidate. diss... autoref... - Tashkent, 2009. – P.14.)
 9. Эшчанов Р., Давлетов С. Глобал иқлим ўзгариши ва Ўзбекистон шароитида унинг салбий оқибатларидан ҳимояланиш йўллари. Урганч, 2010. – Б.24. (Eshchanov R., Davletov S. Global climate change and ways to protect against its negative consequences in the conditions of Uzbekistan. Urganch, 2010. - B.24.)
 10. Хоразм вилояти ҳокимияти архиви. 1150-фонд, 7-рўйхат, 55-йиғма жилд. – 96-варақ. (Archive of Khorezm regional authorities. Fund 1150, list 7, collection volume 55. - Page 96.)
 11. Оролни қутқариш халқаро жамғармаси таъсисчи давлатлари раҳбарларининг кенгайтирилган таркибдаги учрашуви// Халқ сўзи. – Тошкент, 2009. 30 апрель. (Extended meeting of the leaders of the founding countries of the International Fund for Island Rescue// People's word. - Tashkent, 2009. April 30.)
 12. Пленарное заседание Саммита ООН “Цели развития тысячелетия” (www.gov.uz).(Plenarnoe zasedanie Sammita OON "Tseli razvitiya tysyacheletiya" (www.gov.uz).
 13. Оролни қутқариш халқаро жамғармаси таъсисчи давлатлари раҳбарларининг кенгайтирилган таркибдаги учрашуви // Халқ сўзи. 2009. 30 апрель. (Extended meeting of the leaders of the founding countries of the International Fund for Island Rescue // People's word. 2009. April 30.)
 14. Бугунги ва келажак авлодлар фаровонлиги йўлида // Халқ сўзи. 2011. 14 май. (On the road to the well-being of today's and future generations // People's word. 2011. May 14.)
 15. Хамроев М. Хоразм вилояти ижтимоий экологияси ва аҳоли саломатлигининг географик хусусиятлари. География фанлари номз.дисс. автореф.2009. – Б.14-15. (Khamroev M. Social ecology of Khorezm region and geographical features of public health. Nomz. Diss. of Geographical Sciences. autoref. 2009. - B.14-15.)
 16. Ўзбекистон Республикасида тадқиқотлар ва инновацияларни таҳлил қилиш ва режалаштириш. Сирин Элси. GOSPIN Илм-фан, технология ва инновацион сиёсат бўйича мамлакат профиллари. 10-Жилд. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Таълим, Фан ва Маданият масалалари бўйича Ташкилоти, Париж, Франция, ЮНЕСКО, 2020. – Б.24. (Analysis and planning of research and innovation in the Republic of Uzbekistan. Sirin Elsie. GOSPIN Science, Technology and Innovation Policy Country Profiles. Volume 10. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, France, UNESCO, 2020. – P.24.)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000